

**УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСӨЛД ХИЙСЭН ЗАРДЛЫН ТООЦООНЫ ТАЙЛАН**

/ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГА/

2023 ОН

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ.....	3
ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЗАРДЛЫН ТООЦОО	5
Нэг. Төрийн захиргааны байгууллагын чиг үүргийг тодорхойлох	11
Хоёр. Ажил үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох	16
Гурав. Гарах зардлыг урьдчилан тооцох	23
Дөрөв. Үр дүнг тооцох	24
Тав. Хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулах	26
ИРГЭНД УЧРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО	28
Нэг. Иргэнд үүрэг хүлээлгэсэн заалтуудыг тодорхойлох	28
Хоёр. Зардал тооцох	28
Гурав. Тоон үзүүлэлтийг тооцох	30
Дөрөв. Зардлын дүнг тооцож гаргах	30
Тав. Хувилбарыг нягталж хялбарчлах боломжийг шалгах	31
Зургаа. Нэмэлт зардлыг тооцох.....	31
ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	32

ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН ГАРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦООНЫ ТАЙЛАН

УДИРТГАЛ

Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг хэрэгжүүлэх хүрээнд иргэн, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд холбогдуулан энэхүү төсөлд тусгасан үүргийг гүйцэтгэхэд шаардлагатай гаргах зардлыг тооцож, тэдгээрт ногдох зардал, үйл ажиллагааны ачааллыг багасгаж, зохицуулалтын боломжит хувилбарыг боловсруулахад энэхүү зардлын тайлангийн гол зорилго нь оршино.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд 2019 онд 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван ес¹ дүгээр зүйлийн 1-д “Нам Үндсэн хуулийн арван зургадугаар зүйлийн 10-т заасны дагуу байгуулагдаж, улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлж ажиллана” гэж, 2-т “Намыг Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн нэг хувиас доошгүй тооны иргэн эвлэлдэн нэгдэж байгуулна” гэж, 3-т “Намын дотоод зохион байгуулалт ардчилсан зарчимд нийцсэн, хөрөнгө, орлогын эх үүсвэр, зарцуулалт нь нийтэд ил тод байна. Намын зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам, санхүүжилт, төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөлийг хуулиар тогтооно” гэж нэмэлт оруулсан.

Түүнчлэн “Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх, түүнтэй холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай” Улсын Их Хурлын 2020 оны 02 дугаар тогтоолын хавсралтын 1.4-т Улс төрийн намтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтэй холбогдуулан боловсруулах хуулийн төсөлд

“Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл байх зарчмыг хангах үүднээс нам улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлэн ажиллах, баримталж буй бодлого нь улсын хэмжээний асуудлыг хамарсан байх шаардлагыг хуульчлах; намын үйл ажиллагаа, дүрэм нь хуульд нийцсэн байх, намын дотоодод шийдвэр гаргах, хэлэлцэх үйл явц нь ил тод, гишүүддээ нээлттэй байх, намын дотоод зохион байгуулалт ардчилсан зарчимд нийцсэн байх гол шалгуурыг хуульчлах; Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн нэг хувиас доошгүй тооны дэмжлэг авсны үндсэн дээр улс төрийн нам байгуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; намын санхүүжилтийн эх үүсвэр, түүний зарцуулалт, тайлан нь олон нийтэд ил тод байх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөлийг тогтоох.” чиглэл баримтална гэж заасан.

Монгол Улс Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Авлигын эсрэг Конвенцод 2005 онд нэгдэн орж, Улсын Их Хурлаар соёрхон баталсан. Тус Конвенцын 7 дугаар зүйлийн 3-т “Сонгогддог төрийн албан тушаалтны нэрийг дэвшүүлэх үйл ажиллагааны санхүүжилт болон холбогдох тохиолдолд улс төрийн намын санхүүжилтийн ил тод байдлыг дээшлүүлэх зорилгоор оролцогч улс бүр энэхүү конвенцийн зорилт болон дотоодын хууль тогтоомжийнхоо тулгуур зарчимд

нийцүүлэн хууль тогтоох болон захиргааны зохих арга хэмжээг авах асуудлыг мөн авч үзнэ” гэж тунхагласныг Монгол Улс гишүүн орны хувьд дагаж мөрдөх, холбогдох эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үүрэг хүлээж байгаа юм.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2021-2027 оны бодлого үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Улс төрийн намуудын шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж, ёс зүй, сахилга хариуцлагыг дээшлүүлж, санхүүжилтийг шилэн болгох улс төрийн нам, улс төрийн намын санхүүжилтийн тухай хуулиуд санаачилна.” гэж заасан.

Монгол Улс 1990 оны 05 дугаар сарын 10-ны өдөр Үндсэн хуулийн нэмэлтийн хуулиа баталж, олон намын тогтолцоог хүлээн зөвшөөрч, улс төрийн ардчилсан дэглэмд шилжсэнээс хойш эдүгээ 40 гаруй улс төрийн нам байгуулагдан үйл ажиллагаагаа эрхлэн явуулж иржээ. Эдүгээ Монгол Улсын Дээд шүүхэд албан ёсоор 35 улс төрийн нам бүртгэлтэй байна.

Иймд намуудын төлөвшилтийг дэмжсэн, институтийг хангасан, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд нийцүүлсэн улс төрийн намын хууль зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Дээрх хуулийн төсөлтэй холбоотойгоор хэрэгжилтийн зардал гарах тул холбогдох тооцооллыг гүйцэтгэсэн болно. Ингэхдээ зардлыг тооцоог Монгол Улсын Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 18.1 дэх хэсэгт тусгаснаар Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог хийх аргачлал”-д дурдсаны дагуу хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй гарах зардал, нөлөөллийг эрх зүйн зохицуулалтад хамаарах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын зардал тус бүрээр тооцон боловсруулсан болно.

УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫН ТӨСӨЛД ХИЙСЭН ЗАРДЛЫН ТООЦООНЫ ТАЙЛАН

Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал (цаашид “аргачлал” гэх)-ын дагуу тооцов.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд 2019 онд 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван ес¹ дүгээр зүйлийн 1-д “Нам Үндсэн хуулийн арван зургадугаар зүйлийн 10-т заасны дагуу байгуулагдаж, улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлж ажиллана” гэж, 2-т “Намыг Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн нэг хувиас доошгүй тооны иргэн эвлэлдэн нэгдэж байгуулна” гэж, 3-т “Намын дотоод зохион байгуулалт ардчилсан зарчимд нийцсэн, хөрөнгө, орлогын эх үүсвэр, зарцуулалт нь нийтэд ил тод байна. Намын зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам, санхүүжилт, төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөлийг хуулиар тогтооно” гэж нэмэлт оруулсан.

Түүнчлэн “Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд хууль тогтоомжийг нийцүүлэх, түүнтэй холбогдуулан авах арга хэмжээний тухай” Улсын Их Хурлын 2020 оны 02 дугаар тогтоолын хавсралтын 1.4-т Улс төрийн намтай холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтэй холбогдуулан боловсруулах хуулийн төсөлд “Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл байх зарчмыг хангах үүднээс нам улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлэн ажиллах, баримталж буй бодлого нь улсын хэмжээний асуудлыг хамарсан байх шаардлагыг хуульчлах; намын үйл ажиллагаа, дүрэм нь хуульд нийцсэн байх, намын дотоодод шийдвэр гаргах, хэлэлцэх үйл явц нь ил тод, гишүүддээ нээлттэй байх, намын дотоод зохион байгуулалт ардчилсан зарчимд нийцсэн байх гол шалгуурыг хуульчлах; Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн нэг хувиас доошгүй тооны дэмжлэг авсны үндсэн дээр улс төрийн нам байгуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; намын санхүүжилтийн эх үүсвэр, түүний зарцуулалт, тайлан нь олон нийтэд ил тод байх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нөхцөлийг тогтоох.” чиглэл баримтална гэж заасан.

Монгол Улс Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Авлигын эсрэг Конвенцод 2005 онд нэгдэн орж, Улсын Их Хурлаар соёрхон баталсан. Тус Конвенцын 7 дугаар зүйлийн 3-т “Сонгогддог төрийн албан тушаалтны нэрийг дэвшүүлэх үйл ажиллагааны санхүүжилт болон холбогдох тохиолдолд улс төрийн намын санхүүжилтийн ил тод байдлыг дээшлүүлэх зорилгоор оролцогч улс бүр энэхүү конвенцын зорилт болон дотоодын хууль тогтоомжийнхоо тулгуур зарчимд нийцүүлэн хууль тогтоох болон захиргааны зохих арга хэмжээг авах асуудлыг мөн авч үзнэ” гэж тунхагласныг Монгол Улс гишүүн орны хувьд дагаж мөрдөх, холбогдох эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үүрэг хүлээж байгаа юм.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2021-2027 оны бодлого үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Улс төрийн намуудын шинэчлэлийг гүнзгийрүүлж, ёс зүй, сахилга

хариуцлагыг дээшлүүлж, санхүүжилтийг шилэн болгох улс төрийн нам, улс төрийн намын санхүүжилтийн тухай хуулиуд санаачилна.” гэж заасан.

Монгол Улс 1990 оны 05 дугаар сарын 10-ны өдөр Үндсэн хуулийн нэмэлтийн хуулиа баталж, олон намын тогтолцоог хүлээн зөвшөөрч, улс төрийн ардчилсан дэглэмд шилжсэнээс хойш эдүгээ 40 гаруй улс төрийн нам байгуулагдан үйл ажиллагаагаа эрхлэн явуулж иржээ. Эдүгээ Монгол Улсын Дээд шүүхэд албан ёсоор 35 улс төрийн нам бүртгэлтэй байна.

Улс төрийн намын төлөвшил сул, үйл ажиллагаа, санхүүжилт нь ил тод бус байгаа нь Үндсэн хуулиар бий болгосон төрийн байгуулал, түүний тогтолцоо, институтийн чадавх, ардчиллын бэхжилтэд сөргөөр нөлөөлөх болов. Монгол Улсын төрийн байгуулал институтүүдийг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг бүхий улс төрийн намуудын чиг үүрэг, дотоод зохион байгуулалтыг ардчилсан зарчимд нийцүүлж, нийт үйл ажиллагаа, хөрөнгө, санхүүжилтийн эх үүсвэр, зарцуулалтыг ил тод, нийтэд нээлттэй болгох хэрэгцээ шаардлага үүсээд байна.

Улс төрийн намын үйл ажиллагаа, санхүүжилт, хөрөнгийн зарцуулалтад өөрийнх нь хяналтын нэгж буюу дотоод хяналтаас өөр хяналт тавих хөндлөнгийн бүтэц байхгүй, дотоодын хяналтын нэгж нь үр дүнтэй байж чадахгүй байгаагаас санхүүгийн тайландаа аудит хийлгэж, олон нийтэд мэдээлэх үүргээ хэрэгжүүлдэггүй байна.

Иймд Монгол Улсын иргэний эвлэлдэн нэгдэх эрхийг хангах зорилгоор улс төрийн нам /цаашид “нам” гэх/ үүсгэн байгуулах, намын бүртгэлд бүртгэх, өөрчлөн байгуулах, татан буулгах, намын бүтэц, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам, хяналт, санхүүжилт, хариуцлагын эрх зүйн үндсийг тогтоох харилцааг зохицуулахаар боловсруулсан Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн задал үүсгэх холбоотой зохицуулалтуудыг судлав.

9 дүгээр зүйл. Намын үйл ажиллагааг цахимаар явуулах, ил тод байдлыг хангах

9.1. Хуульд өөрөөр заагаагүй бол намын үйл ажиллагааг ил тод, нээлттэй явуулна.

9.2. Нам өөрийн дүрэм, хөтөлбөр, бусад журам, санхүүгийн тайлан болон үйл ажиллагааны товч тайланг ил тод, нээлттэй байлгаж, нийтэд тогтмол мэдээлэх, мэдээлэл авах боломжоор хангана.

9.3. Нам өөрийн бүх шатны байгууллагын хуралдаан, санал хураалт, сургалт, зөвлөгөөн, гишүүн элсүүлэх, гишүүний татвар хураах, хандив цуглуулах болон бусад ажиллагаа, нийгэмд болон гишүүдэд чиглэсэн арга хэмжээг цахимаар явуулж болно. Ингэхдээ сонгуулийн төв байгууллагаар баталгаажсан программ хангамжийг ашиглана.

9.4.Цахим хуралдаан, санал хураалтын үр дүнд гарсан шийдвэрийг хүчинтэйд тооцно. Нам цахим хуралдаан, санал хураалтыг зохион байгуулахдаа цахим системийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлыг хангах боломжит арга хэмжээг авах бөгөөд нууц санал хураалтыг цахимаар явуулсан тохиолдолд түүний нууцлалыг алдагдуулахгүй.

9.5.Нам албан ёсоор нийтэд зарласан цахим хуудас, нийгмийн сүлжээний хаягтай бол тэдгээрийг Харилцаа холбооны зохицуулах хороо, сонгуулийн төв байгууллагад бүртгүүлнэ.

9.6.Нам цахим хуудастаа дараах баримт бичиг, мэдээллийг ил тод байршуулж, тухай бүр шинэчилнэ:

9.6.1.намын бүтэн болон товчилсон нэр, бэлгэ тэмдэг;

9.6.2.намын дүрэм;

9.6.3.намын хөтөлбөр;

9.6.4.намын гүйцэтгэх төв байгууллага оршин байгаа хаяг;

9.6.5.намын дарга, ерөнхий нарийн бичгийн дарга, санхүүгийн асуудал хариуцсан удирдах ажилтны овог, эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр;

9.6.6.намын удирдах дээд байгууллага эсхүл төлөөллийн төв байгууллагатай бол төлөөллийн төв байгууллага, гүйцэтгэх төв байгууллага, хяналтын төв байгууллагын дарга, гишүүний овог, эцэг /эх/-ийн болон өөрийн нэр;

9.6.7.намын утасны дугаар, цахим шуудангийн хаяг;

9.6.8.намын гишүүний тоо;

9.6.9.намын санхүүгийн тайлан;

9.6.10.намын үйл ажиллагааны товч тайлан;

9.6.11.намын аймаг, сум, нийслэл, дүүрэг дэх салбар нэгжийн даргын овог, эцэг /эх/-ийн болон өөрийн нэр;

9.6.12.намын бүтэц, зохион байгуулалт;

9.6.13.намын үйл ажиллагааны мэдээлэл;

9.6.14.бусад мэдээлэл.

9.7.Намын дансанд хүлээж авсан хандивын болон бусад мэдээллийг Шилэн дансны тухай хуульд заасны дагуу намын цахим хуудаст байршуулна. Хандивлагчдыг мэдээлэхдээ хувь хүний хуулиар хамгаалбал зохих мэдээллээс бусад мэдээллийг ил тод мэдээлнэ.

9.8.Нам жилийн эцсийн санхүүгийн тайланд аудит хийж, жил бүрийн нэгдүгээр улиралд багтаан цахим хуудастаа байршуулж олон нийт, гишүүд, дэмжигчдэдээ нээлттэй танилцуулж байна.

9.9.Нам энэ хуулийн 9.6.1-9.6.7-д заасан баримт бичиг, мэдээлэлд өөрчлөлт орсноос хойш 30 хоногийн дотор сонгуулийн төв байгууллагад хүргүүлнэ.

9.10.Сонгуулийн төв байгууллагын цахим хуудаст намын цахим хуудас, нийгмийн сүлжээний хаяг, энэ хуулийн 9.6.1-9.6.7-д заасан намын баримт бичиг, мэдээллийг байршуулж, тухай бүр шинэчилнэ.

12 дугаар зүйл.Намыг бүртгүүлэх өргөдөл

12.1.Энэ хуулийн 11.3.4-д заасан намын даргаар сонгогдсон гишүүн эсхүл түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нам үүсгэн байгуулагдсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор намыг бүртгүүлэх өргөдлийг энэ хуулийн 12.3-т заасан баримт бичгийн хамт сонгуулийн төв байгууллагад бичгээр хүргүүлнэ.

12.2.Намыг бүртгүүлэх өргөдлийг сонгуулийн төв байгууллагын баталсан маягтын дагуу гаргаж, дараах мэдээллийг тусгах бөгөөд өргөдөл гаргагч гарын үсэг зурна:

12.2.1.өргөдөл гаргасан он, сар, өдөр;

12.2.2.намын нэр;

12.2.3.намын гүйцэтгэх төв байгууллагын хаяг;

12.2.4.намын үүсгэн байгуулагчийн талаарх мэдээлэл;

12.2.5.өргөдөл гаргагчийн талаарх мэдээлэл.

12.3.Намыг бүртгүүлэх өргөдөлд дараах баримт бичгийг хавсаргана:

12.3.1.нам үүсгэн байгуулах тухай шийдвэр, уг шийдвэрт хуралдаан даргалагч эсхүл тэргүүлэгчид гарын үсэг зурсан байна;

12.3.2.намын бүтэн болон товчилсон нэрийн бичвэр, намын нэр, бэлгэдэл, далбааны зургийг тайлбарын хамт;

12.3.3.намын дүрэм;

12.3.4.намын хөтөлбөр;

12.3.5.намын гүйцэтгэх төв байгууллага оршин байгаа хаягийн нотлох баримт;

12.3.6.намын 801-ээс доошгүй гишүүний бүртгэл /овог, эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр, регистрийн дугаар, оршин суугаа газрын хаяг, утасны дугаар, цахим шуудангийн хаяг, гарын үсэг/;

12.3.7.намын санхүүгийн асуудал хариуцсан ажилтны бүртгэл /овог, эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр, регистрийн дугаар, оршин суугаа газрын хаяг, утасны дугаар, цахим шуудангийн хаяг, гарын үсэг, иргэний үнэмлэхийн хуулбар/;

12.3.8.намын хөрөнгийн жагсаалт, намд өгсөн хандивын жагсаалт, намыг үүсгэн байгуулахтай холбогдон гарсан зардлын эх үүсвэр зэргийг тусгасан намын хөрөнгийн мэдээ;

12.3.9.нам үүсгэн байгуулах хурлын тов, байршлыг энэ хуулийн 11.2-т заасны дагуу мэдэгдэж, зарласан тухай баримт;

12.3.10.шаардлагатай тохиолдолд итгэмжлэл.

12.4.Энэ хуулийн 12.3.8-д заасан намын хөрөнгийн мэдээнд намыг бүртгүүлэх өргөдөл гаргахаас өмнө тухайн намын аль нэг үүсгэн байгуулагчийн нэр дээр банкны түр данс нээж намын хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгө, мөнгөн болон мөнгөн бус хөрөнгө, гишүүний татвар, хандив, намыг үүсгэн байгуулахтай холбогдсон зардлыг тусгаж тайлагнана.

12.5.Хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас энэ хуулийн 12.1-д заасан хугацааг хэтрүүлсэн тохиолдолд уг хугацаа дууссанаас хойш 30 хоногийн дотор намыг бүртгүүлэх өргөдлийг энэ хуулийн 12.3-т заасан баримт бичгийг хамт сонгуулийн төв байгууллагад хүргүүлж болно.

13 дугаар зүйл.Намыг бүртгүүлэх өргөдөл, баримт бичгийг нягтлан шалгах

13.1. Сонгуулийн төв байгууллага нь намыг бүртгүүлэх өргөдлийг хүлээн авснаас хойш 21 хоногийн дотор тухайн өргөдөл, дагалдах баримт бичгийг бүрэн гүйцэд эсэхийг нягтлан шалгана.

13.2. Сонгуулийн төв байгууллага нь өргөдөл, бичиг баримтад дараах зөрчил илэрсэн тохиолдолд 30 хоногийн дотор уул зөрчлийг арилгаж, нэмэлт мэдээллийг ирүүлэх тухай өргөдөл гаргагчид мэдэгдэнэ:

13.2.1. энэ хуулийн 12.3-т заасан баримт бичгийн бүрдэл дутуу;

13.2.2. намын дүрэм нь энэ хуулийн 15.2-т заасан хэлбэрийн шаардлагыг хангаагүй;

13.2.3. гишүүдийн тоо нь энэ хуулийн 12.3.6-д заасан тоонд хүрээгүй, бүртгэлд орсон гишүүн нь өөр намын харьяалалтай эсхүл өөр хүн төлөөлсөн;

13.2.4. намын бүтэн нэр, товчилсон нэр, бэлгэдэл, далбаа энэ хуулийн 6 дугаар зүйлд заасан шаардлагыг хангаагүй.

13.3. Сонгуулийн төв байгууллага намыг бүртгүүлэх өргөдөл, баримт бичгийг хүлээн авч, нягтлан шалгахдаа энэ хуулийн 12.3-т болон хуульд зааснаас бусад баримт бичиг шаардахыг хориглоно.

13.4. Сонгуулийн төв байгууллага намыг бүртгүүлэх өргөдөл, холбогдох баримтыг хүлээн авч, энэ хуулийн 13.1, 13.2-т заасан хугацаанд нягтлан шалгаж дуусгаснаас хойш ажлын таван өдрийн дотор Улсын дээд шүүхэд хүргүүлнэ. Улсын дээд шүүх намыг бүртгэх эсэхийг шийдвэрлэнэ.

13.5. Намын бүртгэлийн жагсаалт, бүртгэлийн хувийн хэрэг, холбогдох мэдээллийг Сонгуулийн төв байгууллага эрхлэн хариуцна.

13.6. Нам хуулийн этгээд болох хувьдаа оршин байх албан ёсны хаяг, хөрөнгө түүний өөрчлөлттэй холбоотой бүртгэлийг холбогдох шийдвэр гарснаас хойш 60 хоногийн дотор Сонгуулийн төв байгууллагад бүртгүүлнэ.

14 дүгээр зүйл. Намыг бүртгэх, бүртгэхээс татгалзах

14.1. Улсын дээд шүүх нийт шүүгчийн хуралдаанаар энэ хуулийн 13.4-д зааснаар ирүүлсэн өргөдөл, холбогдох баримт бичгийг хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор хэлэлцэн тухайн намыг намын бүртгэлд бүртгэх эсхүл бүртгэхээс татгалзах тухай шийдвэр гаргаж, ажлын гуч хоногийн дотор өргөдөл гаргагч, сонгуулийн төв байгууллагад бичгээр болон цахимаар хүргүүлж, нийтэд мэдээлнэ.

14.2. Улсын дээд шүүх энэ хуулийн 14.4-д зааснаас бусад тохиолдолд намыг улс төрийн намын бүртгэлд бүртгэх тухай шийдвэр гаргана.

14.3. Намыг улс төрийн намын бүртгэлд бүртгэх шийдвэрийг нийтэд мэдээлснээс хойш ажлын таван өдрийн дотор сонгуулийн төв байгууллага гэрчилгээ олгоно. Сонгуулийн төв байгууллага тухайн намын зорилго, үнэт зүйл, үзэл баримтлалын товч, гүйцэтгэх төв байгууллага, албан тушаалтны мэдээлэл, намын оршин

байгаа хаяг, утасны дугаар, цахим шуудангийн хаягийн талаарх мэдээлэл багтаасан танилцуулгыг нийтэд ил тод байршуулна.

14.4.Улсын дээд шүүх намыг дараах үндэслэлээр улсын бүртгэлд бүртгэхээс татгалзана:

14.4.1.намын дүрэм, хөтөлбөр нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуульд харшилсан;

14.4.2.энэ хуулийн 10.1-10.4-т заасан үндэслэл байгаа бол;

14.4.3.гишүүдийн тоо нь энэ хуулийн 12.3.6-д заасан тоонд хүрээгүй буюу бүртгэлд орсон гишүүн нь өөр намын харьяалалтай, эсхүл өөр хүн төлөөлсөн;

14.4.4.энэ хуулийн 6 дугаар зүйлийг зөрчин нэр хэрэглэсэн.

14.5.Улсын дээд шүүх тухайн намыг бүртгэхээс татгалзсан тухай шийдвэрийг энэ хуулийн 14.1-т заасан хугацаанд гаргах бөгөөд уг шийдвэрт татгалзсан үндэслэлээ тодорхой заана. Энэхүү шийдвэрийг зохих этгээдэд албан ёсоор мэдэгдэж, нийтэд мэдээлнэ.

14.6.Улсын дээд шүүх нь энэ хуулийн 14.1-д заасан шийдвэр гаргахаас өмнө өргөдөл гаргагч, сонгуулийн төв байгууллага болон бусад этгээдээс тайлбар авах, нэмэлт баримт бичиг мэдээлэл гаргуулан авч болно.

14.7.Энэ зүйлийн 14.1-д заасны дагуу гаргасан Улсын дээд шүүхийн шийдвэр эцсийн байна.

14.8.Энэ хуулийн 14.5-т заасан шийдвэр гаргасан тохиолдолд уул зөрчлийг арилгасан этгээд энэ хуульд заасны дагуу намыг бүртгүүлэх өргөдлийг энэ хуулийн 12, 13 дугаар зүйлд заасан журмыг үндэслэн дахин гаргах эрхтэй.

14.9.Улсын Их Хурлын сонгуулийн санал хураалт болохоос 90 хоногийн дотор намыг бүртгүүлэх өргөдлийг сонгуулийн төв байгууллага хүлээн авахгүй бөгөөд энэ хуулийн 13.1, 14.1-д заасан хугацаа түдгэлзэнэ.

16 дугаар зүйл.Намын бүтэц, зохион байгуулалт

16.1.Нам нь намын удирдах дээд, төлөөллийн төв, гүйцэтгэх төв болон хяналтын байгууллагатай байна.

16.2.Намын бүтцийн нэгжийг намын дүрмээр зохицуулах бөгөөд энэ хуулийн 16.1-д зааснаас бусад байгууллагыг намын дүрмээр байгуулж болно.

16.3.Нам ардчилсан зарчим болон энэ хуульд заасан бусад шаардлагад нийцүүлэн орон нутгийн салбар нэгжийг нэгээс доошгүйг байгуулан ажиллуулна.

21 дүгээр зүйл.Намыг идэвхгүйд тооцох

21.1.Сонгуулийн төв байгууллага дараах тохиолдолд намыг идэвхгүйд тооцох тухай шийдвэр гаргана:

21.1.1.Улсын Их Хурлын ээлжит сонгуульд хоёр удаа дараалан нэр дэвшүүлэн оролцоогүй;

21.1.2.энэ хуулийн 37.2-т заасан үүргээ зөрчин 2 жил дараалан санхүүгийн тайлангаа сонгуулийн төв байгууллагад хүргүүлээгүй;

21.1.3.намын удирдах дээд байгууллагыг эсхүл төлөөллийн төв байгууллагыг 5 жилийн хугацаанд хуралдуулаагүй.

21.2.Намыг идэвхгүйд тооцсон бол тухайн намд олгох төрийн санхүүжилтийг зогсоох бөгөөд нам бүх шатны сонгуульд оролцох эрхгүй болно. Энэ хугацаанд намын гишүүний аливаа сонгуульд бие даан нэр дэвших эрхийг үл хязгаарлана.

21.3.Энэ хуулийн 21.1-д заасан хугацаанд тухайн зөрчлийг арилгасан болохоо мэдэгдэж, холбогдох нотлох баримтын хамт сонгуулийн төв байгууллагад албан ёсоор хүргүүлнэ.

21.4.Энэ хуулийн 21.3-т заасан нотлох баримтыг сонгуулийн төв байгууллага хүлээн авсан өдрөөс хойш 60 хоногийн дотор хянан үзэж, намыг идэвхтэйд тооцох эсэх асуудлыг шийдвэрлэнэ.

21.5.Сонгуулийн жилийн 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хойш санал хураалт явагдаж дуусах хүртэл намыг идэвхгүйд тооцох шийдвэрийг сонгуулийн төв байгууллага гаргахгүй.

21.6.Энэ хуулийн 21.1-д заасан сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэрийн талаарх маргааныг Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 112 дугаар зүйлийн 112.1.6, 112.2-т зааснаар шийдвэрлэнэ.

22 дугаар зүйл.Намыг татан буулгах

22.1.Намын удирдах дээд байгууллагын шийдвэрээр намыг өөрчлөн байгуулах, түүний үйл ажиллагааг зогсоох, эсхүл Улсын дээд шүүхийн шийдвэрээр намыг тараах замаар энэ хуульд заасны дагуу намыг татан буулгана.

22.2.Сонгуулийн төв байгууллага нь энэ хуулийн 23.1 эсхүл 25.3-т заасан шийдвэрийг хүлээн авснаас хойш ажлын 5 өдрийн дотор уг намыг намын бүртгэлээс хасаж гэрчилгээг нь хүчингүй болгох бөгөөд энэ тухай мэдээллийг сонгуулийн төв байгууллагын цахим хуудаст байнга байршуулж, нийтэд түгээнэ.

22.3.Татан буугдсан намын хөрөнгийг гишүүдэд хуваарилахыг хориглоно.

22.4.Энэ хуулийн 23.6-д заасныг зөрчиж өөрчлөн байгуулагдсан намын өмч, хөрөнгийг эзэмшил, өмчлөлдөө байлгасан, 22.3-т заасныг зөрчин гишүүддээ

хуваарилсан тохиолдолд хуульд өөрөөр заагаагүй бол хураан авч, улсын орлого болгоно.

22.5.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол татан буулгах комисс томилох зэрэг намыг татан буулгахтай холбогдсон бусад харилцааг Иргэний хуулиар зохицуулна.
26 дугаар зүйл.Намын орлогын эх үүсвэр

26.1.Намын орлого нь дараах эх үүсвэртэй байна:

26.1.1.төрөөс үзүүлэх санхүүгийн дэмжлэг;

26.1.2.гишүүний татвар;

26.1.3.хандив;

26.1.4.намын өөрийн хөрөнгө, түүнээс олсон орлого;

26.1.5.энэ хуулийн 36.3-т заасан бусад орлого.

26.2.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван ес¹ дүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу төрөөс намд үзүүлэх санхүүгийн дэмжлэг нь энэ хуулийн 27 дугаар зүйлд заасны дагуу олгох төрийн санхүүжилт болон энэ хуулийн 30 дугаар зүйлд заасны дагуу төрөөс үзүүлэх шууд бус дэмжлэгээс бүрдэнэ.

26.3.Жил бүрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийн дор дурдсан хувийг дараах зориулалтаар зарцуулна:

26.3.1.төрийн санхүүжилтийн 20-оос доошгүй хувийг эмэгтэй, ахмад, залуу, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зэрэг нийгмийн бүлгүүдийн улс төрийн оролцоог дэмжих, сурган бэлтгэх;

26.3.2.төрийн санхүүжилтийн 15-аас доошгүй хувийг намын гишүүдийн болон иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх, ардчилал, хүний эрхийн үнэт зүйлийг олон нийтэд таниулах;

26.3.3.төрийн санхүүжилтийн 15-аас доошгүй хувийг намын хөтөлбөр, бодлого боловсруулахад чиглэсэн судалгаа хийх, төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, намын дотоод ардчиллыг хөгжүүлэх.

26.4.Энэ хуулийн 26.3.1, 26.3.2, 26.3.3-т заасан зорилтот санхүүжилт тус бүрийн гуравны нэгээс доошгүйг намын бодлогын судалгааны байгууллагын үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх замаар зарцуулна.

26.5.Энэ хуулийн 26.3-т заасан санхүүжилтийг тухайн зорилгоос өөр зориулалтаар зарцуулахыг хориглоно.

26.6.Төрийн санхүүжилтийн холбогдох хувийг энэ хуулийн 26.3-т заасныг зөрчин зарцуулсан бол хууль бусаар зарцуулсан хөрөнгийг улсын төсөвт буцаан төвлөрүүлэх эсхүл дараагийн төрийн санхүүжилтээс хасан тооцно.

26.7.Нам нь энэ хуулийн 26.1-д заасан орлогыг зөвхөн нэг банкны дансаар хүлээн авах бөгөөд өөр данстай байхыг хориглоно. Тус хориглолт нь энэ хуулийн 34.4, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлд хамаарахгүй.

26.8. Нам нь энэ хуулийн 26.1-т заасан орлогыг цахим мөнгөн хэрэгсэл /крипто валют, NFT зэрэг/-ээр хүлээн авахыг хориглоно.

27 дугаар зүйл. Төрийн санхүүжилт

27.1. Улсын Их Хурлын сүүлийн ээлжит эсхүл ээлжит бус сонгуулиар сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн нийт сонгогч /цаашид “нийт сонгогч” гэх/-ийн тоог нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 1 хувиар үржүүлснээс илүүгүй төгрөгийг улсын төсвөөс намуудад энэ хуульд заасны дагуу хуваарилах замаар төрийн санхүүжилт олгоно.

27.2. Төрийн санхүүжилтийн хэмжээ нь энэ хуулийн 27.1, 27.8-т зааснаас хэтрэхгүй байна.

27.3. Нийт сонгогчийн 2-оос дээш хувийн санал авсан намд төрийн санхүүжилт олгоно.

27.4. Энэ хуулийн 27.3-д заасан шаардлагыг хангаагүй намд төрийн санхүүжилт олгохыг хориглоно.

27.5. Сонгуулийн төв байгууллага энэ хуулийн 27.3-т заасан шаардлагыг хангасан намд дараах томъёогоор төрийн санхүүжилтийг жил бүр олгоно.

$$H = (C1 * T1) + (C2 * T2)$$

27.6. Энэ хуулийн 27.5-д заасан томъёо дахь дараах тэмдэглэгээг доор дурдсан утгаар ойлгоно:

27.6.1. “H” гэж нийт сонгогчийн 2-оос дээш хувийн дэмжлэг авсан намд хуваарилах нийт санхүүжилтийг;

27.6.2. “C1” гэж Улсын Их Хурлын сонгуулиар тухайн намын авсан саналын тоог;

27.6.3. “C2” гэж Улсын Их Хуралд тухайн намын авсан суудлын тоог;

27.6.4. “T1” гэж нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 1 хувьтай тэнцэх хэмжээний төгрөгийг;

27.6.5. “T2” гэж нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 50 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгийг.

27.7. Сонгуулийн төв байгууллага энэ хуулийн 27.3-т заасан шаардлагыг хангасан намд Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль тогтоомжид заасан нэр дэвшигчийн хүйсийн квотоос илүү нэр дэвшүүлсэн эмэгтэй улс төрчийн тоог болон хөгжлийн бэрхшээлтэй нэр дэвшигчийн тоог энэ хуулийн 27.6.5-д заасан дүнгээр үржүүлсэнтэй тэнцэх төрийн санхүүжилтийг тухайн ээлжит сонгуулийн дараагийн жил зөвхөн нэг удаа олгоно.

27.8. Энэ хуулийн 27.6.2-т заасан саналын тоог дараах байдлаар тооцно:

27.8.1.хувь тэнцүүлсэн сонгуулийн тогтолцоогоор сонгууль явуулбал намын нэрсийн жагсаалтаар авсан хүчинтэй саналын хувь;

27.8.2.нэг мандаттай олонхын тогтолцоогоор сонгууль явуулбал нэр дэвшигчдийн авсан хүчинтэй саналын хувь;

27.8.3.олон мандаттай олонхын тогтолцоогоор сонгууль явуулбал нэр дэвшигчдийн авсан хүчинтэй саналын нийлбэрийг энэ хуулийн 27.7.2-т заасантай дүйцүүлэн гаргасан саналын хувь;

27.8.4.холимог тогтолцоогоор сонгууль явуулбал энэ хуулийн 27.8.1, 27.8.2, 27.8.3-т заасан аргачлалаар тооцсон нийлбэр саналын хувь.

27.9.Улсын төсвөөс нэг намд олгох санхүүжилтийн нийт хэмжээ нь тухайн намын энэ хуулийн 36.3.1-36.3.3-д заасан орлогын нийлбэрээс хоёр дахин их эсхүл түүнээс илүү байж болохгүй.

27.10.Хоёр буюу түүнээс дээш хэд хэдэн нам эвсэл болж сонгуульд оролцсон тохиолдолд энэ хуулийн 27.5-д заасан төрийн санхүүжилтийг эвсэлд олгоно. Эвсэлд олгосон санхүүжилтийг энэ хууль болон эвслийн гэрээгээр хуваарилна.

27.11.Намыг идэвхгүйд тооцсон, татан буулгасан, эсхүл эвсэл тарсан бол энэ тухай шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс тухайн нам, эвсэлд олгох төрийн санхүүжилтийг зогсооно.

28 дугаар зүйл.Төрийн санхүүжилт авах тухай хүсэлт гаргах

28.1.Төрийн санхүүжилтийн эрх үүсэх жилд төрийн санхүүжилт авах зорилгоор уул санхүүжилтийн хэмжээг тогтоолгох, санхүүжилт авах тухай хүсэлтээ нам тухайн жилийн өмнөх жилийн 8 дугаар сарын 01-ний өдрөөс өмнө сонгуулийн төв байгууллагад гаргана. Энэ хуулийн 28.1-д заасан хугацаанд хүсэлт гаргаагүй бол сонгуулийн төв байгууллага энэ тухай сануулж, 30 хоногийн дотор хүсэлт гаргах боломж олгоно.

28.2.Намын санхүүгийн асуудал хариуцсан удирдах ажилтан энэ хуулийн 28.1-д заасан хүсэлтийг сонгуулийн төв байгууллагаас гаргасан маягтын дагуу гаргана. Энэ маягтад намын шуудангийн хаяг, намын дансны дугаар зэрэг мэдээллийг бичихээр тусгана.

28.3.Намын төв байгууллага нь нийт намыг төлөөлж нэгдсэн хүсэлт гаргана.

28.4.Төрийн санхүүжилтийн эрх үүсэх жилийн өмнөх онд сонгуулийн төв байгууллага төрийн санхүүжилтийн хэмжээг тогтоосон шийдвэр гаргасан бол төрийн санхүүжилтийн эрх үүсэх жилд нам шинээр хүсэлт гаргах шаардлагагүй. Төрийн санхүүжилтийн хэмжээнд нөлөөлөх өөрчлөлт гарсан бол сонгуулийн төв байгууллагад даруй мэдэгдэх бөгөөд энэ талаар цаг тухайд нь мэдэгдээгүйн үр дагаврыг нам хариуцна.

28.5.Нам энэ хуулийн 27.5-д заасны дагуу үүссэн эрхээсээ татгалзах эрхтэй бөгөөд ийнхүү татгалзсан тохиолдолд тухайн намд олговол зохих төрийн санхүүжилт улсын төсөвт үлдэнэ.

30 дугаар зүйл.Төрөөс үзүүлэх шууд бус дэмжлэг

30.1.Нийт сонгогчийн 1 хувиас доошгүй санал авсан нам нь сонгуулийн бус жилд төрөөс үзүүлэх шууд бус дэмжлэгийг дараах хэлбэрээр авах эрхтэй:

30.1.1.намын удирдах дээд байгууллагыг хуралдуулах, гишүүд, дэмжигчидтэй хийх уулзалт, хурал зохион байгуулахад төрийн болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээдийн уулзалтын танхим, хурлын заал, бусад танхимыг жилд 1 удаа үнэ төлбөргүй ашиглах;

30.1.2.хуваарийн дагуу намын хөтөлбөр, үйл ажиллагааны талаарх нэвтрүүлгийг үндэсний олон нийтийн радио, телевизээр жилд гучин минутаар улирал тутам үнэ төлбөргүй нэвтрүүлэх.

30.2.Энэ хуулийн 30.1-д заасан шууд бус дэмжлэг авах тухай намын хүсэлтийг үндэслэн 30 хоногийн дотор сонгуулийн төв байгууллага шийдвэрлүүлнэ.

30.3.Энэ хуулийн 30.1.1-д заасан байгууллага уулзалтын танхим, хурлын заал, бусад танхимыг үнэ төлбөргүй ашиглуулах, энэ хуулийн 30.1.2-д заасны дагуу Үндэсний олон нийтийн радио, телевиз үнэ төлбөргүй нэвтрүүлэх үүрэгтэй.

30.4.Энэ хуулийн 30.1.2-т заасан нэвтрүүлгийн эхлэл, төгсгөлд төрөөс үзүүлсэн шууд бус дэмжлэгийг дурдана.

30.5.Сонгуулийн жилийн 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс санал хураалтын дүн гарах хүртэл хугацаанд энэ хуулийн 30.1-д заасан шууд бус дэмжлэгийг намд үзүүлэхгүй.

32 дугаар зүйл.Гишүүний татвар

32.1.Гишүүний татварын хэмжээ, бүрдүүлэлтийг тухайн намын дүрмээр тогтооно.

32.2.Гишүүний сарын татварын хэмжээ нь нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 5 хувиас хэтрэхгүй байна.

32.3.Сонгуульт гишүүний сарын татварын хэмжээ нь нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.

32.4.Гишүүний татварыг тухайн намын гишүүн зөвхөн өөрийн орлогоос төлнө.

32.5.Намын гишүүн нь бусад гишүүний өмнөөс гишүүний татвар төлөхийг хориглоно.

32.6.Нам өөрийн дүрэм, журмаар намын гишүүний татварыг хөнгөлөх, чөлөөлөхөөр зохицуулж болно.

32.7.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол намын гүйцэтгэх төв байгууллага нь гишүүний татвар төлсөн баримтыг арван жилийн хугацаанд архивлан хадгална.

32.8.Намын гишүүнээс энэ хуулийн 32.2, 32.3-т заасны дагуу төлөх татвар, намд өгөх бусад аливаа мөнгийг хандив гэж үзэх бөгөөд тэдгээрийн нийлбэр нь энэ хуулийн 33.8-д заасан хэмжээнээс илүүгүй байна. Бүх төрлийн гэнэтийн зардлыг гишүүдэд ногдуулан хуваарилах, мөнгө цуглуулах, мөнгөн дүнгээр илэрхийлэгдэх эд хөрөнгө намд өгөхийг хандивт тооцно.

33 дугаар зүйл.Хандив

33.1.Хандив нь мөнгөн болон мөнгөн бус хэлбэртэй байна.

33.2.Иргэний болон хуулийн этгээдийн мөнгөн хандивыг зөвхөн намын дансаар хүлээн авах бөгөөд бэлэн мөнгөөр хандив авахыг хориглоно. Гишүүний татвар болон хандивыг тооцооны нэг дансанд байршуулна.

33.3.Дараах зүйл нь үнэ төлбөргүйгээр эсхүл зах зээлийн дундаж ханшаас доогуур үнээр хийгдэж буй тохиолдолд мөнгөн бус хандивт хамаарна:

33.3.1.хөдлөх, үл хөдлөх эд хөрөнгө болон эдийн бус баялгийг ашиглуулах, эзэмшүүлэх;

33.3.2.үйлчилгээ үзүүлэх;

33.3.3.төлбөрөөс чөлөөлөх, хөнгөлөх;

33.3.4.арга хэмжээний зардлыг төлөх;

33.3.5.ивээн тэтгэх.

33.4.Хандивыг мөнгөн бус хэлбэрээр авах тохиолдолд түүнийг зах зээлийн дундаж ханшийг үндэслэн үнэлэн бүртгэж, мөнгөн дүнгээр илэрхийлэн санхүүгийн тайланд тусгана.

33.5.Мөнгөн бус хандив өгч байгаа тохиолдолд хандивлагч нь нэр дэвшигч, түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчтэй хандивын гэрээг бичгээр байгуулж гэрээнд заасан зориулалтын дагуу зарцуулна.

33.6.Монгол Улсын иргэн, хуулийн этгээдээс нэг жилийн хугацаанд нэг намд өгөх хандив нь энэ хуулийн 33.8, 33.9-т заасан хэмжээнээс илүүгүй байна. Намд өгсөн хандивын хэмжээг уг нам, түүний салбар болон бүтцийн нэгжид өгсөн хандивын нийлбэр дүнгээр тооцно.

33.7.Нэг жилд нэг иргэнээс авах хандивын дээд хэмжээ нь нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг арван хоёр дахин нэмэгдүүлсэн үнийн дүнгээс илүү байхыг хориглоно.

33.8.Нэг жилд нэг хуулийн этгээдээс авах хандивын дээд хэмжээ нь нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавь дахин нэмэгдүүлсэн үнийн дүнгээс илүү байхыг хориглоно.

33.9.Хуулийн этгээдийн намд өгсөн хандивын хэмжээг уг хуулийн этгээд, хуулийн этгээдийн хараат болон охин компани, салбар, төлөөлөгчийн газрын өгсөн хандивын нийлбэр дүнгээр тооцно. Намд өгсөн хандивын хэмжээг мөнгөн болон мөнгөн бус хандивын нийлбэр дүнгээр тооцно.

33.10.Хандивлагч намын салбар болон бүтцийн нэгжид нэр заан өгсөн хандивыг тухайн зориулалтын дагуу захиран зарцуулна.

33.11.Намын харьяа байгууллага нь энэ хуулийн 34.6, 34.7-д хориглосон этгээдээс хандив авахыг хориглоно.

33.12.Нэг хуулийн этгээд эсхүл иргэнээс намд болон тухайн намын харьяа байгууллагад өгөх нийт хандив нь энэ хуулийн 33.7, 33.8-д зааснаас илүүгүй байна.

33.13.Намын харьяа байгууллагад өгөх байгууллага нь санхүүгийн тайлангаа энэ хуулийн Зургадугаар бүлэгт заасан шаардлагын дагуу гаргаж тухайн намд болон сонгуулийн төв байгууллагад хүргүүлнэ.

37 дугаар зүйл.Намын санхүүгийн тайлан гаргах

37.1.Нам санхүүгийн тайлангаа нэгдсэн байдлаар үнэн зөвөөр гаргана. Намын салбар нэгжийн гүйцэтгэх байгууллага өөрийн санхүүгийн тайланг гаргаж, намын төв байгууллагад хүргүүлнэ.

37.2.Намын санхүүгийн хагас жилийн тайланг 07 дугаар сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн тайланг 02 дугаар сарын 10-ны дотор сонгуулийн төв байгууллагад хүргүүлнэ. Хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас эдгээр хугацаанд тайланг хүргүүлээгүй бол тайлан хүлээн авах хугацааг сонгуулийн төв байгууллага 30 хүртэл хоногоор сунгаж болно.

37.3.Нам санхүүгийн тайланг гаргахдаа Шилэн дансны тухай хуулийн 4, 5 дугаар зүйлд заасан зарчмыг баримталж, энэ хуулийн 36 дугаар зүйлд заасан зүйлийг тусгана.

37.4.Намын санхүүгийн тайланд дараах агуулга бүхий намын үйл ажиллагааны товч тайланг хавсаргана:

37.4.1.намын гишүүний тоо. Намын гишүүний тоог тайлант жилийн 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар заана;
37.4.2.намын удирдах дээд байгууллага, төлөөллийн төв байгууллагыг хуралдуулсан эсэх мэдээлэл;
37.4.3.энэ хуулийн 26.3-т заасан үйл ажиллагааны талаарх мэдээлэл;
37.4.4.энэ хуулийн 35.2-т заасан үйл ажиллагааны талаарх мэдээлэл.

37.5.Намын дарга, санхүүгийн асуудал хариуцсан удирдах ажилтан нь аль нэг аж ахуйн нэгж, байгууллагад санхүүтэй холбогдсон ажил, албан тушаал эрхлэхийг хориглоно.

37.6.Нам нягтлан бодох бүртгэл болон санхүүгийн анхан шатны баримт хөтлөөгүй, санхүүгийн тайлан, нягтлан бодох бүртгэлийн баримтыг Архивын тухай хуулийн дагуу хадгалаагүй тохиолдолд холбогдох хуульд заасны дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ.

37.7.Намын санхүүгийн тайланг хянан шалгах нэг эсхүл түүнээс дээш тооны дотоод аудиторыг намын төлөөллийн төв байгууллагаас эсхүл төлөөллийн төв байгууллагагүй бол удирдах дээд байгууллагаас 4 жилийн хугацаатай томилно. Түүнийг нэг удаа улируулан томилж болно.

37.8.Тайланг сонгуулийн төв байгууллагад хүргүүлэхээс өмнө намын гүйцэтгэх төв байгууллага хэлэлцэнэ.

37.9.Тайланг баталгаажуулж намын дарга болон санхүүгийн асуудал хариуцсан удирдах ажилтан гарын үсэг зурна.

37.10.Санхүүгийн асуудал хариуцсан удирдах ажилтны зурсан гарын үсэг нь тайланд агуулагдаж буй мэдээлэл үнэн зөв хийгдсэний баталгаа болно.

37.11.Намын дарга намын санхүү, төсвийн үйл ажиллагаанд захиран зарцуулах эрхтэйгээр оролцохыг хориглоно.

38 дугаар зүйл. Тайланг аудитын байгууллагаар баталгаажуулах

38.1.Нам жилийн эцсийн санхүүгийн тайланд хөндлөнгийн аудитор эсхүл аудитын байгууллага /цаашид "аудитор" гэх/-аар аудит хийлгэж, дүгнэлт гаргуулан тайлангийн хамт энэ хуулийн 37.2-т заасан хугацааны дотор сонгуулийн төв байгууллагад хүргүүлнэ.

38.2.Аудитор холбогдох баримт материалтай танилцах боломжийг нам бүрдүүлэх үүрэгтэй.

38.3.Аудитор намын санхүүгийн тайланг хянаад зөрчилтэй гэж үзвэл тайланг баталгаажуулахаас татгалзах эрхтэй бөгөөд энэ талаар сонгуулийн төв байгууллагад ажлын 3 хоногийн дотор бичгээр мэдэгдэнэ.

38.4.Энэ хуулийн 38.1-д заасан аудиторын үйл ажиллагааны зардлыг улсын төсвөөс гаргана.

38.5.Дараах тохиолдолд намын санхүүгийн тайланд аудит хийхийг хориглоно:

38.5.1.тухайн намд болон тухайн намын улс төр, эдийн засгийн ашиг сонирхлыг хангахад чиглэсэн ажил, албан тушаал хашиж буй эсхүл сүүлийн 3 жилийн хугацаанд хашиж байсан;

38.5.2.намын нягтлан бодох бүртгэлийг хөтлөхөд эсхүл намын тайланг гаргахад оролцсон;

38.5.3.ашиг сонирхлын зөрчил үүссэн бусад нөхцөл.

38.6.Аудитор, түүний туслах, аудитын байгууллагын хууль ёсны төлөөлөгч нь ажил үүргээ шударга, үнэнчээр, төвийг сахиж биелүүлэх бөгөөд нууцыг хадгалж Аудитын тухай хуульд захирагдана.

38.7.Энэ хуулийн 38.1-д дурдсан аудитын шалгалтыг намын төв байгууллага болон аудиторын үзэмжээр сонгосон орон нутгийн салбар нэгжийн таван хувиас доошгүйг оролцуулан явуулна.

38.8.Аудитын шалгалтад нягтлан бодох бүртгэлийг хамруулна. Аудитын шалгалт хууль тогтоомжийг баримтлан сахисан эсэхийг тогтооход чиглэгдэнэ. Аудитын шалгалтыг хариуцлагатай мэргэжлийн өндөр түвшинд явуулж, алдаа болон хуулийн заалтуудын зөрчлийг олж тогтооно.

38.9.Аудитор хянан шалгах үүргээ зохих ёсоор хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай тодруулга, баримт бичгийг намын гүйцэтгэх төв байгууллага болон түүний ажилтнаас шаардах эрхтэй. Үүнтэй холбоотойгоор аудитор тайланг гаргахад хэрэглэсэн баримт бичиг, нягтлан бодох бүртгэл, эд хөрөнгийг шалгах эрхтэй.

38.10.Шалгуулж буй намын орон нутгийн салбар нэгжийн гүйцэтгэх байгууллагаас тайланд тусгагдах ёстой бүх орлого, зарлага, эд хөрөнгийг бүртгэсэн тухай баталгааг аудиторт бичгээр гаргаж өгнө. Баталгааг орон нутгийн доод шатны намын гүйцэтгэх байгууллагаас гаргуулж болох ба санхүүгийн асуудал хариуцсан удирдах ажилтан бичгээр баталгаа гаргахад хангалттай.

38.11.Аудитын шалгалтын үр дүнг бичгээр тайлагнаж, намын гүйцэтгэх төв байгууллага болон шалгуулсан орон нутгийн салбар нэгжийн гүйцэтгэх байгууллагад хүлээлгэн өгнө.

38.12.Намын тайланг шалгаж дууссаны дараа алдаа, зөрчил илрээгүй тохиолдолд аудитор өөрийн үүргээ хариуцлагатай биелүүлж, намын нягтлан бодох бүртгэл, бусад баримт бичиг болон намын гүйцэтгэх төв байгууллагаас өгсөн тайлбар, тодруулгыг үндэслэн намын тайлан нь энэ хуулийн 40 дүгээр зүйлд

зааснаар нягтлан шалгасны дагуу энэ хуулийн шаардлагыг хангасныг баталгаажуулж тэмдэглэл үйлдэнэ.

38.13.Тайланд алдаа, зөрчил илрүүлсэн тохиолдолд аудитор дээрх шалгалтын тэмдэглэлд тайланг баталгаажуулахаас татгалзах эсхүл хэсэгчлэн баталгаажуулна. Шалгуулсан намын орон нутгийн байгууллагыг тэмдэглэлд заана.

38.14.Шалгалтын тэмдэглэлийг намын тайланд хавсаргах бөгөөд энэ хуулийн 43 дугаар зүйлд заасны дагуу бүрэн хэмжээгээр нийтэлнэ.

39 дүгээр зүйл.Намын санхүүгийн тайланг нягтлан шалгах

39.1.Сонгуулийн төв байгууллага намын тайланг хүлээн авч хэлбэр болон агуулгын хувьд зөв, бодитой эсэх, энэ хуулийн Тавдугаар бүлэгт заасан шаардлагад нийцсэн эсэхийг нягтлан шалгах бөгөөд энэ хуулийн 38.1-д заасан аудитын тайланг харгалзан үзнэ.

39.2.Хэрэв намын тайланд байгаа мэдээлэл үнэн, бодит эсэхэд эргэлзэх тодорхой үндэслэл байвал сонгуулийн төв байгууллага тухайн намд ажлын 15-аас доошгүй хоногийн хугацаа заан мэдэгдэж, тайлбар хийх, залруулах боломж олгоно.

39.3.Энэ хуульд заасны дагуу намын санхүүгийн тайланг сонгуулийн төв байгууллага хүлээн авснаас хойш ажлын 15 хоногийн дотор Төрийн аудитын байгууллагад дүгнэлт гаргуулахаар хүргүүлнэ.

39.4.Нягтлан шалгах ажиллагаа дуусгавар болсны дараа сонгуулийн төв байгууллага дүгнэлт гаргах бөгөөд дүгнэлтэд дараах зүйлийг тогтооно:

39.4.1.тайланд алдаа, зөрчил байсан эсэх;

39.4.2.тайланг зөрчил алдаатай гаргасан бол үүний улмаас намд олгосон санхүүжилт зөрүүтэй эсэх;

39.4.3.орлого, зарлагын тайлангийн баланс хууль тогтоомж зөрчсөн эсэх;

39.4.4.эд хөрөнгийн балансыг буруу гаргасан эсэх.

39.5.Энэ хуулийн 39.4-т заасан алдаа, зөрчилтэй тайлан ирүүлсэн нам тухайн алдаа, зөрчлийг арилгаж сонгуулийн төв байгууллагын шийдвэрийн дагуу тайлангаа бүрэн эсхүл хэсэгчлэн шинэчлэн ирүүлнэ. Шинэчилсэн тайлангийн үнэн зөвийг аудит хийлгэж баталгаажуулна.

39.6.Энэ хуулийн 39.4-т заасны дагуу тогтоогдсон алдаа, зөрчил хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 20 дахин нэмэгдүүлснээс хэтрээгүй байвал энэ хуулийн 39.5-д заасны дагуу тайланг шинэчлэхгүйгээр дараа жилийн тайланд залруулан тусгаж болно.

39.7.Тайланг нягтлан шалгах ажиллагааны явцад олж авсан боловч намын тайланд шууд хамаарахгүй мэдээллийг нийтэлж болохгүй бөгөөд төрийн бусад байгууллагад дамжуулахгүй. Хяналт шалгалт дууссаны дараа эдгээр мэдээллийг сонгуулийн төв байгууллага даруй устгах үүрэгтэй.

1. Гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээ нэг бүрийг тодорхойлох
2. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хугацааг тодорхойлсны үндсэн дээр шаардлагатай хүний нөөцийн хэрэгцээг тогтоох
3. Хүний нөөцтэй холбоотой гаргах зардлыг урьдчилан тооцох
4. Хувилбарыг нягтлах.

Үе шат 1: Гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээ нэг бүрийг тодорхойлох

Сонгуулийн ерөнхий хорооны Ажлын алба өргөдөл гомдлыг хүлээн авч бүртгэлд оруулж, мэдээллийг нягтлан шалгах

Үе шат 2: Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хугацааг тодорхойлсны үндсэн дээр шаардлагатай хүний нөөцийн хэрэгцээг тогтоох

Төрийн байгууллага	Хэрэгжүүлэх чиг үүрэг	Хийгдэх ажиллагаа	Зарцуулах хугацаа
СЕХ	13.1.Сонгуулийн төв байгууллага нь намыг бүртгүүлэх өргөдлийг хүлээн авснаас хойш 21 хоногийн дотор тухайн өргөдөл, дагалдах баримт бичгийг бүрэн гүйцэд эсэхийг нягтлан шалгана.	13.1.Сонгуулийн төв байгууллага нь намыг бүртгүүлэх өргөдлийг хүлээн авснаас хойш 21 хоногийн дотор тухайн өргөдөл, дагалдах баримт бичгийг бүрэн гүйцэд эсэхийг нягтлан шалгана.	13.1.Сонгуулийн төв байгууллага нь намыг бүртгүүлэх өргөдлийг хүлээн авснаас хойш 21 хоногийн дотор тухайн өргөдөл, дагалдах баримт бичгийг бүрэн гүйцэд эсэхийг нягтлан шалгана.
		Шийдвэрийн төсөл боловсруулах	Ажлын 2 өдөр-960 минут
		Шийдвэрийн төслийг хорооны гишүүдэд танилцуулах	Ажлын 1 өдөр-480 минут

		СЕХ-ны гишүүдийн саналыг тусган эцэслэн боловсруулах	Ажлын 1 өдөр-480 минут
		Шийдвэрийн төслийг албажуулах	Ажлын 6 цаг-360 минут
Улсын дээд шүүх	13.4.Сонгуулийн төв байгууллага намыг бүртгүүлэх өргөдөл, холбогдох баримтыг хүлээн авч, энэ хуулийн 13.1, 13.2-т заасан хугацаанд нягтлан шалгаж дуусгаснаас хойш ажлын таван өдрийн дотор Улсын дээд шүүхэд хүргүүлнэ. Улсын дээд шүүх намыг бүртгэх эсэхийг шийдвэрлэнэ.	-өргөдөл хүлээн авна -мэдээллийг нягтлан шалгана -холбогдох шийдвэрийг гаргах	3720 минут
Нэг тохиолдлыг шийдвэрлэх хугацаа			7500 минут

Үе шат 3: Хүний нөөцтэй холбоотой гаргах зардлыг урьдчилан тооцох

Зардлын тооцоог хүний нөөцийн, материаллаг, бусад гэсэн зардлын бүрэлдэхүүн хэсэгт хувааж, тэдгээрийн нийлбэрийг гаргасны үндсэн дээр тодорхойлно. Өмнөх шатанд гаргасан ажиллах шаардлагатай хүний нөөцөд зардлын бусад бүрдлээс оногдох хэсгийн нийлбэрээр зардлыг тооцно. Хуулийн төслөөр нэмэлтээр орж байгаа чиг үүргийг СЕХ-ны Ажлын алба болон Улсын дээд шүүх аливаа нэмэгдэл зардал гарахгүй гүйцэтгэх бөгөөд улс төрийн намд төрөөс санхүүжилт олгохтой холбоотой зардлыг хавсралт хүснэгтээр харуулав.

Үе шат 4: Нийт зардал

Нэг. Хуулийн төслийн 27.5, болон 27,7 дахь заалтыг үндэслэн улс төрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийг тооцоо

2023 оны 4 сарын 12-ны өдөр

Нэг. Хуулийн төслийн заалт

27.5.Сонгуулийн төв байгууллага энэ хуулийн 27.3-т заасан шаардлагыг хангасан намд дараах томъёогоор төрийн санхүүжилтийг жил бүр олгоно.

$$H = (C1 * T1) + (C2 * T2) + (\text{Э}1 * T2) + (ХБ1 * T2)$$

27.7.Сонгуулийн төв байгууллага энэ хуулийн 27.3-т заасан шаардлагыг хангасан намд Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль тогтоомжид заасан нэр дэвшигчийн хүйсийн квотоос илүү нэр дэвшүүлсэн эмэгтэй улс төрчийн тоог болон хөгжлийн бэрхшээлтэй нэр дэвшигчийн тоог энэ хуулийн 27.6.9-д заасан дүнгээр **үржүүлсэнтэй** тэнцэх төрийн санхүүжилтийг тухайн ээлжит сонгуулийн дараагийн жил зөвхөн нэг удаа олгоно.

Хоёр. Улсын төсөв

Монгол улсын 2023 оны төсвийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйл.Монгол Улсын төсөвт 2023 оны төсвийн жилд төвлөрүүлэх төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого **13,910,441.9 сая төгрөг** байна.¹ Энэ нь арван гурван их наяд есөн зуун арван тэрбум дөрвөн зуун дөчин нэгэн сая есөн зуун мянган төгрөг болно.

Улс төрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийг 2023 оны Монгол улсын төсвийн нэгдсэн орлоготой харьцуулбал дараах дүн гарч байна.

№	Монгол Улсын төсвийн нэгдсэн орлого /сая төгрөгөөр/	Улс төрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийг ХХДХ-ны 1 хувь	Улс төрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийг ХХДХ-ны 0,6 хувь	Улс төрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийг ХХДХ-ны 0,5 хувь
		5,500 төгрөг	3,300 төгрөг	2,750 төгрөг
1	13,910,441.9 сая	9,539,419,353	6,680,651,612	5,965,959,677
			0.048%	0.043%

¹¹ Монгол улсын 2023 оны төсвийн тухай хууль <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16532001935011>

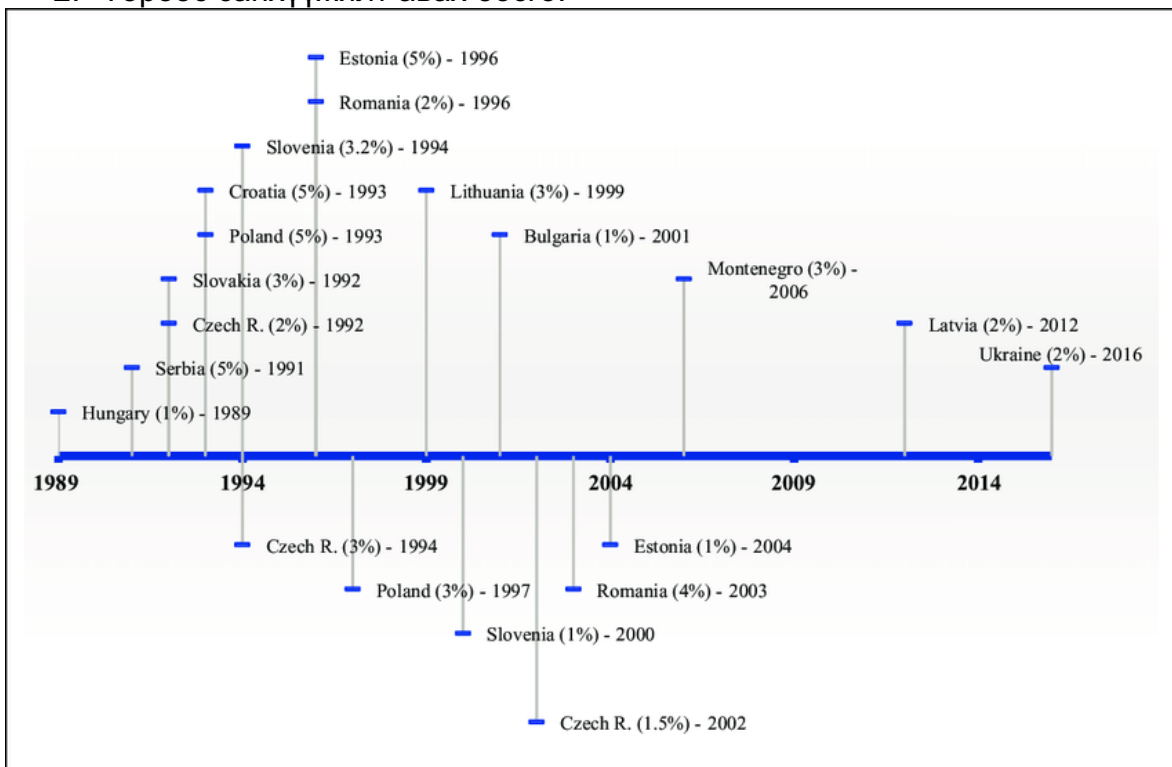
		0.069%		
--	--	--------	--	--

Жич: ХХДХ- хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ өсөх үед төрөөс улс төрийн намд олгох санхүүжилтийн дүн өөрчлөгдөнө.

Гурав. Гадаад орнуудтай харьцуулсан дүгнэлт

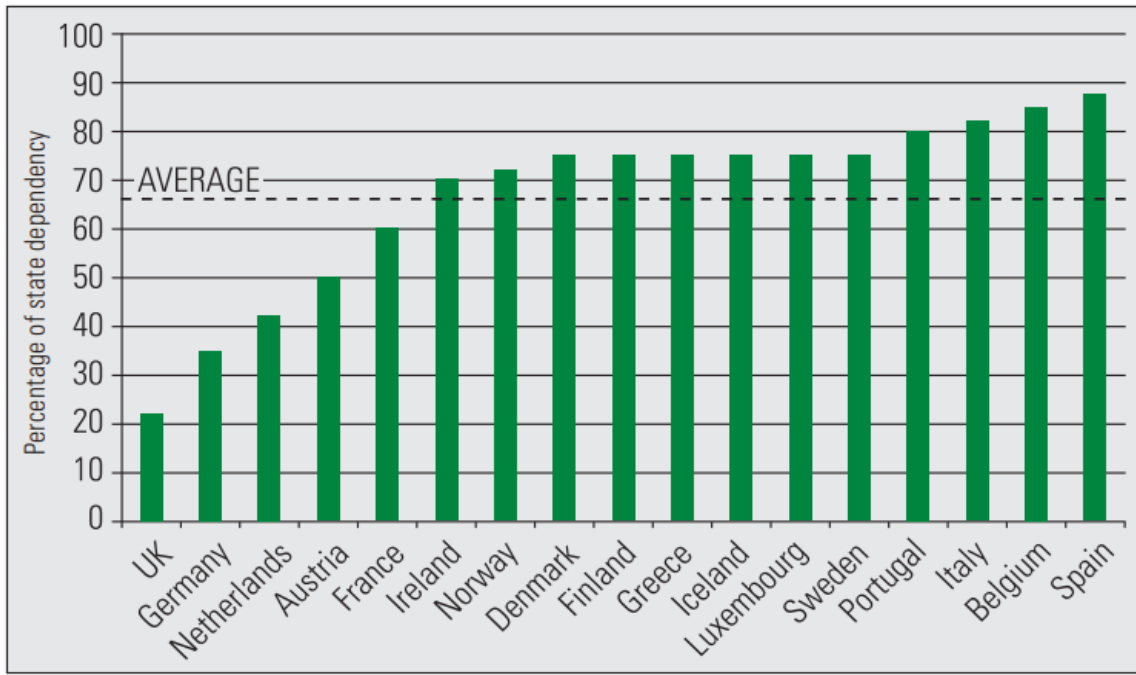
1. Улсын төсөвт эзлэх хувь

2. Төрөөс санхүүжилт авах босго.

3. Улс төрийн намын санхүүжилтэд төрийн санхүүжилтийн эзлэх хувь

Улс төрийн намын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд улс төрийн намд олгох төрийн санхүүжилтийн хувь хэмжээ, зарцуулалтыг нарийн тогтоож, ил тод болгох нь улс төрийн намуудад өрсөлдөөний ижил нөхцөл бий болгож, авлигын төвшин бууруулахад эерэг үр дүн авчрах бөгөөд хуулийн төслийн үр өгөөж, зардлын харьцаа өндөр байна.

---oOo---